

Morgenbladets kronikk 24. november 1948

Danmarks forsvarsproblem.

Av overlæge Johan Scharffenberg

AV de skandinaviske land er Norge lettest å forsvare, Danmark vanskeligst, flatt og splittet som det lille landet er, med sin uforholdsmessig store hovedstad på en øy mellom Storebelt og Øresund, de viktigste farleder til Østersjøen.

Helt fra nederlaget 1864 var sikringen av Danmarks fremtid som suveren stat både det viktigste nasjonale og internasjonale problem. Striden om forsvarsordningen, navnlig om Københavns festning, var hovedårsaken til den lange indrepolitiske kamp, og den fortsatte også etter forliket 1894 og folketingsparlamentarismens seier ved «systemskiftet» 1901.

Den prøyssiske undertrykkelse av danskene i Slesvig holdt i Danmark liv i forestillingen om Tyskland som fienden og i Tyskland forestillingen om at Danmark i en eventuell krig ville slutte seg til Tysklands fiender. Ganske visst holdt Danmark seg nøytralt i 1870, tross franske tilbud, men hvordan ville det stille seg i en krig mellom Tyskland og Frankrike, dets allierte Russland og dets venn Storbritannia?

Alle danske realpolitikere fant nøytraliteten ønskelig, uenigheten gjaldt muligheten av et forsvar tilstrekkelig sterkt til å holde Danmark utenfor en krig, og valget av side hvis landet ble trukket inn mot sin vilje. For den tyske generalstab var det et aksiom at Danmark ikke ved egen kraft kunne forsvare sin nøytralitet og at Tyskland derfor like fra krigens første dag måtte regne med Danmark enten som fiende eller som venn.

I en samtale 17. desember 1903 med kong Christian IX drøftet keiser Wilhelm Danmarks stilling un-

der en kommende krig mellom Russland og Japan, hvis England og kanskje U.S.A. deltok på Japans side, da ville Tyskland støtte Russland og hindre den engelske flåte i å trenge inn i Østersjøen. Keiseren erkjente at Danmark ikke alene kunne hindre gjennomfart, og underrettet derfor kongen «om at den tyske flåte ville overta avsperringen av våre farvann, mens Tyskland til gjengjeld forlangte at Danmark erklærte seg nøytralt og etter evne gjorde seg rede til å forsvare sin nøytralitet» (kongens referat av samtalen til det danske U.D.). Rikskansler Bülow fremholdt samme oppfatning for kongen.

Da England holdt seg nøytralt i krigen mellom Russland og Japan, ble spørsmålet ikke aktuelt; den russiske flåten selte uforstyrret gjennom Storebelt (som internasjonalt farvann) på sin dødsferd til Stillehavet.

Men spørsmålet stod fremdeles som en åpen trusel. I dypeste hemmelighet søkte kultusminister, senere konsellipresident og forsvarsminister I. C. Christensen å komme til forståelse med Tyskland. Som mellommann brukte han den daværende kaptein, senere general L. C. F. Lütken som i 1902—1903 oppholdt seg i Berlin og hadde fått tillatelse til å arbeide i den tyske generalstab. Lütken stod i vennskapelig forhold til den senere generalstabssjef H. von Moltke som var gift med en dansk dame og selv var danskvennlig, og han hadde også gode forbindelser med andre høye tyske offiserer.

Spørsmålet om Danmarks stilling under en krig mellom Tyskland og England ble dog først 1906—1907 mer inngående og strengt konfiden-

sielt drøftet mellom Lütken og Moltke. Allerede i en samtale 18. februar 1906 fremholdt Moltke at hvis Danmark tillot England å bruke dansk territorium eller bare gjorde «en fingert og utilstrekkelig motstand, ja, så er det min overbevisning at Danmarks siste time er slått».

Det samme uttalte Moltke i mars 1906 til den danske gesandt i Berlin Hegermann-Lindenchrone.

I. C. Christensen gav 29. juni 1906 Lütken instruks om forhandlinger i Berlin med Moltke som nå var sjef for den store generalstab etter Schlieffen. Muligheten av en militærkonvensjon ble streift i instruksene, Moltke forlangte i samtaler 2. og 3. juli 1906 at Danmark skulle forsvare seg alvorlig mot engelske forsøk på landgang.

Tyskland ville ikke respektere dansk nøytralitet, men stille et ultimatum: venn eller fiende? Under en krig med England var det en livssak for Tyskland å sperre Storebelt, dertil trengte det dansk territorium og ville bruke det, dermed var dansk «drømmenøytralitet» brutt, og Danmark stod foran valget. «Vi kunde gaa med England eller med Tyskland, noget tredje gives ikke, det var naturligvis, hvad vi ansaa for vore interesser vi maatte raadspørge, men ud fra en venlig følelse vilde han sige os at hvilken vei vi end gik, burde vi være paa det rene med situationen og have klaret os i forveien hvilken vei vi vilde gaa, thi ellers gik det os saa «rent rav ruskende galt». Nogen militærkonvention burde vi ikke slutte nu, selv om vi bestemte os til Tyskland, thi det kom for let ud; men vi kunde treffe avtaler underhaanden mellem stabene for at være sikre paa samarbejde» (Lütkens hemmelige rapport).

Moltke fremholdt navnlig sannsynligheten av en engelsk landgang ved Esbjerg eller i Limfjorden. Disse forhandlinger som fortsatte til mai 1907, var hemmelige, kongen, kon-

sellpresidenten, utenriksministeren, generalstabssjefen, gesandten i Berlin m. fl. kjente dem, men ikke alle regjeringens medlemmer, og ingen av de politiske partiers ledere.

Under forhandlingene i 1909 ble de ikke nevnt, men i den etter den første verdenskrig nedsatte forsvarskommisjon ble de kjent og offentliggjort i 1919.

Under forhandlingene 1906—1907 om den norske integritetstraktat kom også spørsmålet om Danmarks stilling på bane mellom stormaktene. Tyskland ville motsette seg en eventuell nøytralisering av Danmark. Den tyske dokumentksamling «Die grosse Politik der europäischen

Kabinette 1871—1914» brakte (23. bind, annen del, note s. 424—425) følgende opplysninger:

Moltke innberettet 30. april 1907 til statssekretæren i utenriksministeriet von Tschirschky at Lütken «i klare ord» hadde meddelt at både minister I. C. Christensen og kong Frederik VIII «sich nach reichlicher Überlegung dahin entschieden hätten, dass Dänemark sich — den erwähnten Kriegsfall vorausgesetzt — unbedingt auf die Seite Deutschlands stellen werde».

På lignende måte hadde den danske utenriksminister Raben-Levetzau uttalt seg til Tschirschky 20.—21. november 1906 da han ledsaget kongen på dennes offisielle besøk

hos keiseren:

«Es sei ja für ihn wie für jeden denkenden Politiker in Dänemark ausser jedem Zweifel, dass der engste Anschluss Dänemarks an Deutschland die einzig richtige Politik für sein Land wäre. — — — Im Falle eines Krieges sei deshalb seiner Ansicht nach die Stellung Dänemarks nur an Deutschlands Seite. Er könnte nur versichern, dass sein König die gleichen Ansichten teile, und auch das Ministerium sei vernünftig und von der Notwendigkeit des Anschlusses an Deutschland durchdrungen».

Danmarks holdning ble sannsynligvis påvirket av en uttalelse av kong Edward VII. I. C. Christensen fremla 9. september 1919 i forsvarskommisjonen et brev fra lensgreve

Forts. side 5.

Danmarks forsvarsproblem - -

(Forts. fra side 3.)

Frijs om en samtale med kong Edward under dennes besøk i København i april 1908.

Kongen uttalte: «Jeg tviler ikke om at Danmark vil gjøre sitt ytterste for å bevare sin nøytralitet, og jeg håper, at det vil lykkes, men blir Danmarks nøytralitet krenket av dets mektige nabo, kan jeg bare si, at Danmark ikke må regne med aktiv hjelp fra England så hurtig at en besettelse av Danmark kan forhindres. En oversendelse av den engelske flåte til danske farvann er en farlig sak og kan ikke ventes, i hvert fall ikke i krigens første fase».

Sidney Lee nevner i sin biografi av kong Edward (2. bind, s. 358) en samtale mellom kongen og grev Frijs i 1905, den svarer ordlydende til den her ikke gjengitte innledning i grevens brev av 1919. Enten må de ha drøftet Danmarks stilling i samtaler både i 1905 og 1908 eller også foreligger det en fellerindring. Men det er ingen grunn til å dra i tvil at kongen har gitt en sådan advarsel til Frijs og da sikkert også til svogeren kong Frederik.

Noen avtale med Tyskland kom dog ikke i stand dengang.

I en nøytralitetserklæring i 1912 hadde Danmark (i likhet med Sverige) erklært at det ikke ville sperre farledene til Østersjøen, men etter utbruddet av den første verdenskrig forlangte Tyskland 5. august 1914 dansk mineutlegging i Storebelt, — hvis ikke ville Tyskland selv foreta den.

Kong Christian X telegraferte til den engelske konge George V som to dager senere svarte at han forstod Danmarks vanskelige stilling.

Danmark la selv sperringer i Lillebelt, Storebelt og Øresund, Tyskland la sperringer ved Langeland, delvis på dansk sjøterritorium.

England foretrak øyensynlig denne ettergivnehet for en tysk okkupasjon av Danmark som således unngikk å bli trukket inn i den første verdenskrig.

Da Tyskland atter var kommet til krefter og en ny krig nærmet seg, stod Danmark overfor det samme problem. Under et besøk i England våren 1937 drøftet statsminister Stauning stillingen med premierminister Baldwin og mer inngående med utenriksminister Eden. Eden svarte at «England ville være ute av stand til å gi løfter om bistand overfor de farer, der eventuelt kunne true fra tysk side».

Churchill uttalte til danske journalister i februar 1940 at «Danmark er så fryktelig nær Tyskland, at det ville være umulig å bringe hjelp. Jeg ville i hvert fall ikke påta meg å garantere Danmark» (dr. Munch's forklaringer 1945 i undersøkelseskommisjonen, I, s. 579 og 681).

Etter tysk tilbud ble det 31. mai 1939 sluttet en ikke-angrepspakt mellom Tyskland og Danmark. Virkelig tillit til dens verd hadde de danske politikere dog ikke. Men dr. Munch stolte (som han også uttalte til meg i en inngående samtale 4. oktober 1946) mest på at Tyskland ville ha større fordel av forsyninger fra Danmark etter en handelsavtale i likhet med den trekantede avtale Tyskland—Danmark—England i den første verdenskrig enn av en okkupasjon — en slik ordning var allerede praktisk i gang og avtalene ventet formelt avsluttet da invasjonen kom.

Okkupasjonen av Danmark var

bare et ledd i okkupasjonen av Norge, dr. Munch's vurdering var rimelig fra isolert dansk synspunkt.

Fra en viss dansk side har der vært spredt en påstand om at det i et møte ved Doberan, i nærheten av Rostock, 17. mars 1940 ble truffet avtale mellom danske og tyske representanter om at Danmark ikke skulle gjøre militær motstand ved en invasjon. Denne påstand blir tillike utbredt i Sverige og Norge, også i pressen. Jeg er ytterst skeptisk overfor den, men finner det påkrevd at den blir rettslig undersøkt (f. eks. ved saksanlegg mot den tidligere hoffjegermester Sehested i hvis til svensk oversatte bok den er frem satt).

Inntil videre er Tyskland ikke lenger en fare for Danmark, men problemet er allikevel ikke løst. Hvordan vil Danmarks stilling bli under en eventuell krig mellom Russland og vestmaktene?

Hvis Sverige forblir nøytralt, vil sannsynligvis russerne hurtig okkupere hele Danmark, medregnet Bornholm som de uten militær nødvendighet tok like før den tyske kapitulasjon i mai 1945 og tviholdt i flere måneder. Bornholm kan omformes til et russisk Malta i Østersjøen til liten hygge også for Sverige. Hvis Sverige derimot straks kommer med i krigen, vil det være sterkt interessert i forsvaret av Sjølandet. De militære sakkundige anser visstnok forsvar av Jylland som håpløst. Tilstrekkelig hjelp fra vestmaktene i krigens første fase vil være like vanskelig som under de to foregående verdenskriger. Som foran påvist erklærte England seg ute av stand til å forebygge en tysk okkupasjon, og vil neppe nå kunne påta seg garanti mot en russisk.

Johan Scharffenberg

Morgenbladet 24. 10. 1948